

KRYSTYNA BEKKER
IKZ Warszawa

KSZTAŁCENIE EKONOMICZNE UCZNIÓW ZASADNICZYCH SZKOŁ ZAWODOWYCH

1. Wstęp

Problem kształcenia ekonomicznego przyszłych kwalifikowanych robotników można uznać za na wskroś współczesny. Wprawdzie robotnik pojawia się jako uczestnik procesu produkcyjnego wraz z ustrojem kapitalistycznym, lecz kształcenie ekonomiczne robotnika nie mieściło się wówczas w sferze zainteresowań polityków oświatowych ani kapitalistów. Ci ostatni raczej sami dążyli do poznania praw i prawidłowości ekonomicznych, by tym lepiej wykorzystać ich funkcjonowanie dla swoich celów.

Inaczej problem ten wygląda w warunkach uspołecznionej własności środków produkcji, w których ważną staje się przygotowanie podbudowujące robotnika do świadomego, celowego i odpowiedzialnego działania z pozycji współgospodarza. Ranga kształcenia ekonomicznego wzrasta. Czy jest jednak aktualnie wystarczająca? Czy zasób wiadomości i umiejętności ekonomicznych z jakimi kwalifikowany robotnik wchodzi w dojrzałe życie jako aktywny uczestnik procesów wytwarzania i gospodarowania jest adekwatny do potrzeb życia gospodarczego, w tym również do założeń samego systemu oświaty?

Dla uzyskania odpowiedzi na te i podobne pytania przeprowadzono odpowiednie badania naukowe, w których sposłużono się następującymi metodami badań:

- a/ metodą krytycznej analizy literatury,
- b/ metodą badania dokumentów programowo-szkolnych i taryfikatorów kwalifikacyjnych,
- c/ metodą badania opinii uczniów, nauczycieli i absolwentów,
- d/ metodą testowania i badania wytworów uczniów,
- e/ metodą próby quasi-eksperymentalnej,
- f/ metodą statystycznej obróbki danych.

Badania przeprowadzono wśród uczniów szkół warszawskich wychodząc z założenia, że środowisko warszawskie zbliżone jest do środowiska wielkiej aglomeracji przemysłowej typu Śląsk czy Wybrzeże, gdzie spory odsetek młodzieży przytokuje się do wymienionych zawodów. Ponadto warto podkreślić, że w środowisku warszawskim istnieje duża konkurencja szkół średnich, liceów zawodowych i ogólnokształcących, a zatem młodzież o większych uzdolnieniach intelektualnych motywowana dodatkowo aspiracjami rodziców wybiera raczej średnie szkoły. Z tych przyczyn trzon młodzieży uczącej się w zasadniczych szkołach zawodowych reprezentuje średni poziom uzdolnień, nie odbiegając tym samym w sposób znaczący od średniego poziomu intelektualnego młodzieży zasadniczych szkół zawodowych w innych regionach kraju.

Badania sondażowe w 1976 r. były prowadzone w pięciu zasadniczych szkołach zawodowych, następnie do badań właściwych wybrano trzy z wymienionych szkół. Ponadto nawiązano kontakt z dwoma zakładami pracy: Zakładami Wytwórczymi Urządzeń Sygnalizacyjnych oraz Zakładami Unitra-Rawar w Warszawie, gdzie pracują absolwenci dwu z wybranych zasadniczych szkół zawodowych. Absolwenci trzeciej z wybranych szkół są rozproszeni po wielu zakładach przemysłowych w Warszawie.

2. Wyniki badań i ich analiza

2.1. Badanie zawartości treści ekonomicznej w dokumentach programowo szkolnych

Badania te obejmowały:

- analizę Statutu Zasadniczej Szkoły Zawodowej¹,
- analizę dokumentacji programowych² obejmującą założenia organizacyjno-programowe oraz poszczególne przedmioty nauczania /rysunek techniczny, maszynoznawstwo, elektrotechnika, bezpieczeństwo, higiena i prawo pracy, technologia, praktyczna nauka zawodu, a w tzw. szerokim profilu: rysunek zawodowy z maszynoznawstwem, technologia z materiałoznawstwem, zajęcia praktyczne/,
- program nauczania przedmiotu wychowanie obywatelskie³,
- program nauczania przedmiotu gospodarka przedsiębiorstw⁴.

Analiza dokumentów programowo-szkolnych pozwoliła uchwycić treści ekonomiczne, wokół których skupia się usystematyzowana wiedza i umiejętności ekonomiczne w podziale na:

- treści mikroekonomiczne i makroekonomiczne,
- treści pozwalające kształtować kulturę ekonomiczną robotnika w podziale na wyodrębnione trzy składniki, o których była mowa. Ogólna ocena zawartości treści ekonomicznych w dokumentach programowo-szkolnych pozwala stwierdzić, że:
- podstawowa wiedza, która wydaje się być nieodzowna w ekonomicznym kształceniu kwalifikowanego robotnika została uwzględniona,
- wyraźne jest skupienie zainteresowania na problematyce mikroekonomicznej, zwłaszcza związanej z pracą na stanowisku pracy,
- zbyt słabe, właściwie prawie żadne jest powiązanie wiedzy makroekonomicznej z mikroekonomiczną, ponieważ jedyny ekonomiczny przedmiot "gospodarka przedsiębiorstw" prawie całkowicie pomija pojęcia z dziedziny wiedzy makroekonomicznej; można zatem mieć obawy, czy uczeń będzie umiał dokonać potrzebnej integracji treści, czyli odnieść treści makroekonomiczne do swojej konkretnej pracy,
- wyłania się problem braku określenia w dokumentach programowo-szkolnych miejsca dla dokonania tego rodzaju integracji.

Jeśli się weźmie pod uwagę, że absolwent szkoły będzie wykonawcą zadań produkcyjnych na określonych stanowiskach pracy, wówczas PRACA PRODUKCYJNA jest w centrum uwagi. Tymczasem z analizy dokumentów programowo-szkolnych wynika, że nie dostrzeżono integrującej roli praktycznej nauki zawodu.

2.2. Badanie stanu wiedzy i umiejętności ekonomicznych uczniów

Próba określenia poziomu opanowania wiadomości i umiejętności mikroekonomicznych oraz makroekonomicznych opiera się na danych uzyskanych w badaniach testowych, ściśle - przy użyciu sprawdzianów dydaktycznych. Odpowiedzi uczniów były oceniane w punktach od 0 do 4, przy czym przyjęto wartościowanie odpo-

wiedzi wg następującej skali:

- 4 pkt. - odpowiedź poprawna,
- 3 pkt. - odpowiedź niepełna,
- 2 pkt. - odpowiedź częściowo poprawna, zawierająca luki w opo-
nowaniu treści,
- 1 pkt. - odpowiedź błędna,
- 0 pkt. - odpowiedzi brak.

Zbiorcze dane poddano obróbce statystycznej w celu prze-
prowadzenia wnioskowania statystycznego, a uzyskane wyniki cha-
rakteryzują:

- stan wiadomości mikroekonomicznych uczniów $/Y_1'/$
- stan umiejętności mikroekonomicznych uczniów $/Y_2'/$
- stan wiadomości makroekonomicznych $/Y_3'/$.

Podają one, z założonym prawdopodobieństwem, w jakich gra-
nicach mieściłaby się średnia ocena za poszczególne odpowiedzi
w zbiorowości generalnej. Uzyskano wartości dla poszczególnych
wiadomości i umiejętności wyodrębnionych na podstawie analizy
dokumentów programowo-szkolnych, ważnych jednocześnie dla u-
formowania kultury ekonomicznej przyszłego robotnika oraz jej
składników.

W skróconym z konieczności sprawozdaniu można się ograniczyć
do podania wskaźników globalnych, Ujmuje je tabela 1. 2. i 3.

Tabela 1. STAN WIADOMOSCI MIKROEKONOMICZNYCH - WSKAZNIKI GLOBALNE /Y₁/

Badana populacja	Populacja z uwzględnieniem liczby zadań	Odpowiedzi wg punktacji					X	X	Przedział ufności X ±
		4	3	2	1	0			
112	112 x 4 = 448	131	8	69	107	133	1,77	0,08	1,77 ± 0,15
137	137 x 4 = 548	213	33	58	58	186	2,05	0,07	2,05 ± 0,15
140	140 x 6 = 840	142	295	311	53	39	2,53	0,03	2,53 ± 0,07

Tabela 2. STAN UMIEJĘTNOŚCI MIKROEKONOMICZNYCH - WSKAZNIKI GLOBALNE /Y₂/

Badana populacja	Populacja z uwzględnieniem liczby zadań	Odpowiedzi wg punktacji					X	X	Przedział ufności X ±
		4	3	2	1	0			
112	112 x 8 = 896	284	57	37	338	180	1,92	0,05	1,92 ± 0,10
137	137 x 8 = 1096	658	50	13	219	156	2,76	0,05	2,76 ± 0,10
140	140 x 6 = 840	135	93	136	257	219	1,60	0,05	1,60 ± 0,10

Tabela 3. STAN WIADOMOSCI MAKROEKONOMICZNYCH - WSKAZNIK GLOBALNY /Y₃/

Badana popu- lacja	Populacja z uwzględnieniem liczby zadań	Odpowiedzi wg punktacji						MAKRO	X	X	Przedział ufności X ₁ u X
		4	3	2	1	0					
133	133 x 8 = 1064	342	180	364	131	47	2,60	1,18	0,04	2,60 ± 0,07	
140	140 x 2 = 168	168	39	60	6	7	3,27	1,09	0,07	3,27 ± 0,13	

Zachodzi potrzeba bliższego określenia wartości średnich arytmetycznych tzn. odniesienia oceny odpowiedzi wyrażonych w punktach do ocen szkolnych.

W tej relacji wartości średniej kształtują się następująco:

powyżej 3,5 pkt. - bardzo dobry,

3,0 - 3,4 pkt. - dobry,

2,5 - 2,9 pkt. - dostateczny

2,4 - 2,0 pkt. - słaby dostateczny, jednak w klasyfikacji szkolnej takiej oceny nie ma

poniżej 2,0 pkt. - niedostateczny.

Stan wiadomości i umiejętności ekonomicznych badanej populacji uczniów ocenić należy zatem za niewystarczający.

Rozpatrzenie stanu opanowania wiadomości i umiejętności w sposób szczegółowy pozwala na szereg obserwacji.

Niektóre zagadnienia są uczniom szczególnie słabo znane, należą do nich:

- problematyka kosztów i cen,
- problematyka z zakresu rozwijania gospodarności,
- dokonywanie obliczeń - mimo ich prostoty.

Inne zagadnienia są znane w stopniu zadawalającym, zaliczyć tu można:

- w szczególności wiedzę makroekonomiczną określającą:
 - obowiązki pracownika wynikające ze społecznej własności środków produkcji,
 - wysoką świadomość własnego miejsca i roli w społecznym podziale pracy /X = 3,66/.

Stan wiadomości i umiejętności uczniów konfrontowany z ankietowymi badaniami opinii uczniów i nauczycieli pogłębia badania, a opinie nauczycieli dotyczące treści ekonomicznych pozwalają na wnioskowanie o przyczynach aktualnego przygotowania uczniów m.in. w zakresie:

- organizacji pracy,
- gospodarnego działania,
- dążenia do obniżania kosztów produkcji,
- wiedzy o uspołecznionym przedsiębiorstwie.

Dodatkowo uzyskano informacje na podstawie kwestionariusza wywiadu z absolwentami o ich przygotowaniu jako wykonaw-

cow na stanowiskach pracy, jako współgospodarzy w społecznym przedsiębiorstwie przemysłowym, jako pracowników - obywateli, oraz z zakresu wiedzy makroekonomicznej w konfrontacji z oczekiwaniami zakładów pracy zatrudniających absolwentów zasadniczych szkół zawodowych.

2.3. Ocena poziomu kształcenia ekonomicznego uczniów wybranych zasadniczych szkół zawodowych na tle przeprowadzonych badań

Określenie stanu kształcenia ekonomicznego uczniów w procesie dydaktycznym zasadniczej szkoły zawodowej w oparciu o dokonane badania wymaga ostrożności, przede wszystkim dlatego że obarczone jest subiektywizmem, nieuniknionym w tego rodzaju badaniu, wykonanym siłami jednej osoby. Po wtóre, zasięg badań ograniczony był głównie do środowiska trzech zasadniczych szkół zawodowych w Warszawie i nie można wykluczyć, że badania przeprowadzone na podstawie tych samych metod i narzędzi badawczych ukazałyby nieco inny obraz w innych środowiskach. Na czoło wysuwają się jednak spostrzeżenia zasadnicze, w zakresie których założyć można z góry wyniki potwierdzające poczynione obserwacje, a wynikające z zauważonych luk w dokumentacji programowo-szkolnej. Niezależnie od ogólnie pozytywnej oceny dokumentów programowo-szkolnych, czemu dano już wyraz, zauważono:

- brak integracji wiedzy makroekonomicznej z mikroekonomiczną,
- brak ukierunkowanej wiedzy z zakresu funkcjonowania społecznego przedsiębiorstwa przemysłowego, w zakresie której absolwent szkoły mógłby jako współgospodarz, nie będący profesjonalnym ekonomistą, współdziałać.

W rezultacie w dokumentach programowo-szkolnych nie dostrzega się braków w realizacji:

- integrującej roli praktycznej nauki zawodu, będącej odbiciem przyszłej pracy zawodowej, w której skupiać się powinno w działaniu pracownika zespolenie wiadomości i umiejętności z wielu dziedzin /np. technika, ekonomika/, z których wiedza w szkolnym procesie dydaktycznym podzielona jest na szereg przedmiotów nauczania. Uzasadnieniem dla takiego rozumowania jest fakt, że działanie pracownika uprzedmiotowiane zostaje

w gotowym wyrobie, a więc produkcie tej pracy wyrażonym rzeczowo oraz w efekcie gospodarczym wyrażonym finansowo w pieniądzu, przy czym obydwie formy mają znaczenie decydujące tak dla samego wykonawcy, dla zakładu pracy i całej gospodarki narodowej;

- elementów wiedzy o funkcjonowaniu przedsiębiorstwa, jako podmiotu gospodarującego, ukazującej zakres swobodnego pola wyboru jego załogi w zakresie realizacji zasady gospodarnego działania oraz zakres zespolenia względnie podporządkowania celów partykularnych korzyściom ogólnospołecznym. W tej wiedzy mieści się podstawa przygotowania przyszłego pracownika, warunkująca działanie z pozycji współgospodarza.

Stan realizacji kształcenia ekonomicznego nakazuje sformułować tezę o dydaktyce niewykorzystanych szans.

Odpowiedzi na hipotezy badawcze postawione dla celów prowadzonych badań kształtują się następująco:

- a. Aktualnie osiągnany stan kształcenia ekonomicznego absolwentów zasadniczych szkół zawodowych nie jest w pełni adekwatny do celów wyrażonych w dokumentach programowo-szkolnych. Wiedza uczniów jest nierówna, fragmentaryczna, nie jest scalona, czyli nie daje zwartego, ustrukturyzowanego według nadrzędnych kryteriów minimum wiedzy ekonomicznej przyszłego kwalifikowanego robotnika.
- b. Gospodarka przedsiębiorstw jako przedmiot nauczania stanowi wprawdzie podstawowy "zasobnik" wiedzy i umiejętności mikroekonomicznych, ranga jego jednak jest pomniejszona przez brak nawiązywania i wykorzystywania wiadomości i umiejętności ekonomicznych w całokształcie zawodowego przygotowania kwalifikowanego robotnika. O ile w warunkach uspołecznionej własności środków produkcji uznać należy treści ekonomiczne za integralnie związane z pracą zawodową kwalifikowanego robotnika, co starano się wykazać w teoretycznych rozważaniach - to należałoby w konsekwencji poświęcić im należną uwagę tam, gdzie skupia się sedno kształcenia zawodowego - czyli przygotowanie do świadomej, celowej pracy; w warunkach szkolnych praktyczna nauka zawodu pełni tę integrującą rolę.
- c. Przygotowanie kwalifikowanego robotnika do świadomej i ce-

lowej pracy z pozycji współgospodarza w rozwiniętym społeczeństwie socjalistycznym wymaga bardziej ukierunkowanego kształcenia ekonomicznego, które dostarczałoby bardziej wszechstronnej ekonomicznej motywacji działającej bodźcowo do pracy. Nie chodzi o najprymitywniejszy ekonomiczny bodziec jakim jest płaca wykonawcy, ale o prawdziwe zainteresowanie załogi wynikami pracy zakładu i całej gospodarki narodowej, co może być osiągnięte przez świadome kształtowanie kultury ekonomicznej ucznia. Ważną sprawą jest próba ustalenia przyczyn słabszej realizacji kształcenia ekonomicznego od założonego w dokumentach programowo-szkolnych. W szczególności chodzi o przedmiot nauczania gospodarka przedsiębiorstw.

Wpływ treści ekonomicznych zawartych w przedmiocie nauczania gospodarka przedsiębiorstw został osłabiony przez niedostateczną korelację tych treści z treściami technologii, wychowania obywatelskiego i praktycznej nauki, w tym głównie przez brak integracji tych treści z pracą produkcyjną na stanowisku pracy. Brak pogłębionego nawiązywania do wiedzy ekonomicznej w toku wykonywania zadań zawodowych w procesie realizacji praktycznej nauki zawodu jest rezultatem słabych oczekiwań zakładów pracy pod adresem absolwentów szkoły w zakresie ekonomicznego myślenia i działania.

Zbyt słabe przygotowanie do ekonomicznego myślenia i działania ma swoje źródła także i w braku odpowiedniego środowiska wychowawczego, w którym negatywne przykłady braku gospodarności, niewłaściwej organizacji byłyby rzadkością. Zarówno w środowisku warsztatów szkolnych, jak i w praktycznej nauce zawodu, realizowanej w zakładzie pracy, uczniowie nazbyt często obserwują przykłady niegospodarnego działania i braku ekonomicznego myślenia. Umiejętności obliczeniowe, które motywowałyby instruktora, mistrza i ucznia w pracy pozostają niewykorzystane; przetrzucono je do obowiązków rachmistrza wydziałowego, a robotnik pozostaje ekonomicznie słabo umotywowanym wykonawcą. W tej sytuacji problematyka ekonomiczna znajduje się na drugim, mało znaczącym planie, co jest zarówno błędne jak i społecznie szkodliwe.

W ocenie stanu kształcenia ekonomicznego uczniów warto poruszyć ponadto zagadnienia dwojakich rozbieżności:

- opinii uczniów i nauczycieli,
- między opiniami a stanem wiedzy i umiejętności ekonomicznych.

Rozbieżności te różnią się między sobą. Opinia uczniów informuje o faktach, natomiast opinia nauczycieli informuje raczej o ich świadomości co do tego, jak być powinno. W przypadku rozbieżności między opiniami a stanem wiedzy i umiejętności uczniów braki w opanowaniu treści ekonomicznych rzutują niekorzystnie nie tylko na proces realizacji programu przedmiotu gospodarka przedsiębiorstw, ale na kształcenie ekonomiczne jako problem w ujęciu kompleksowym. Trudności w osiągnięciu pożądanego poziomu kształcenia ekonomicznego rozkładają się niewątpliwie na wszystkich uczestników tego procesu, a zatem na nauczyciela /szkołę/, na ucznia i na zakład pracy. Trudno określić, w jakim stopniu każdego z nich obciążają; zagadnienie to nie było przedmiotem bezpośrednich badań.

Wypowiedzi nauczycieli pozwalają bliżej określić ich własne opinie⁵ zawierające szczegółowe propozycje uzupełnień w programach poszczególnych przedmiotów nauczania. Propozycje te skłaniają do wniosku, że wśród nauczycieli można znaleźć partnerów, którzy skłonni są realizować kompleksowo autentyczne, niewerbalne kształcenie ekonomiczne robotnika, jako ważny składnik całościowo pojmowanego przygotowania do zawodu.

Opinie te skłaniają jednak także do uformowania wniosku o potrzebie doskonalenia nauczycieli, głównie na skutek niektórych zaskakujących opinii. Szczególnie potrzebne byłoby wdrożenie nauczycieli praktycznej nauki zawodu do prowadzenia ukierunkowanego kształcenia ekonomicznego, zręcznie wpleczonego w program praktycznej nauki zawodu.

3. Zakończenie

Konsekwencją aktualnego stanu kształcenia ekonomicznego jest brak dostatecznych podstaw dla uformowania pożądanej kultury ekonomicznej współczesnego kwalifikowanego robotnika. Luki występujące zwłaszcza w zakresie kultury ekonomicznej robot-

nika jako współgospodarza zakładu pracy i jako pracownika - obywatela. Dla ukształtowania tej ostatniej brak dostatecznej wiedzy, w dodatku umiejętnie nawiązującej do znaczenia pracy każdego robotnika na jego stanowisku pracy. Wiedza makroekonomiczna opanowana werbalnie, pamięciowo, zaszufiadkowana do "wychowania obywatelskiego" i nie odniesiona do konkretnej pracy oraz warunków życia społeczno-gospodarczego każdego z osobna i całego społeczeństwa może stać się pozycją martwą.

Przedstawiona diagnoza upoważnia do podjęcia próby zaprojektowania zmian w kształceniu ekonomicznym robotnika w przyszłości, w toku szkolnego przygotowania do zawodu, w celu uformowania pożądanej kultury ekonomicznej.

PRZYPISY:

- 1 Statut stanowi załącznik do Zarządzenia Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 14.X.76 i zamieszczony jest w Dz.U. MOiW Nr 10/1976 poz. 79
- 2 Dokumentacje są znacznie starsze od statutu z 1979 r:
 - tokarza PR 2-41 410-17/66 z 20.07.1966 r.
 - frezera PR 2-41 410-1/67 z 7.01.1967 r.
 - mechanika maszyn i urządzeń PR 2-41 300-5/69 z 1.07.69 r./dokumentacja dostosowania do potrzeb szkół Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego na podstawie dokumentacji programowej Ministerstwa Przemysłu Maszynowego z 13.08.68 r. nr 87/ za wyjątkiem mechanika maszyn i urządzeń o tzw. szerokim profilu P-41-300-1/75 Szerokoprofilowy zawód: mechanik maszyn i urządzeń z 28.04.1975 r. Szerokoprofilowy zawód: "mechanik maszyn i urządzeń" z 1975 r. obejmuje także zawód ślusarza.
- 3 Zatwierdzony decyzją Ministra Oświaty i Wychowania z 14.04.1976 r. obowiązuje w zasadniczych szkołach zawodowych od 1.09.1976 r.
- 4 Program gospodarki przedsiębiorstw Nr P-41 318-15/75 z dn. 1.09.1975 r.

⁵ Opinie nauczycieli gospodarki przedsiębiorstw, technologii, wychowania obywatelskiego i praktycznej nauki zawodu w zasadniczych szkołach zawodowych, zawody grupy mechanicznej w województwach: bydgoskie, gdańskie, nowosądeckie, katowickie, poznańskie.